

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

АКАДЕМИК

№ 3. 218. 03.05.2023 г.

АСТАНА

WWW.JOURNAL-ACADEMIC.COM

“Международный научный журнал АКАДЕМИК”

№ 3 (218), 2023 г.

МАЙ, 2023 г.

Издаётся с июля 2020 года

Астана
2023

Содержание

«СҮЛЕЙМЕНШЛЕР» АҒЫМЫ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Сағынбек Г.Н., Жакиянов Т.Ж.	4
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК Ильясов Е.С., Еринбетова Л.К.	7
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК Ильясов Е.С., Еринбетова Л.К.,.....	10
МҰҒАЛІМДЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ БҰЛТТЫ САҚТАУ Б.Тасуов, Е.Б. Кенжебаев.....	12
ОПТИМИЗАЦИЯ СРОКОВ СТРОИТЕЛЬСТВА С УЧЕТОМ ВНУТРЕННИХ И ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ. ТЕХНОЛОГИЯ MIVAN Закиров Еркен Умбетұлы.....	16
ВАЖНОСТЬ НЕФИНАНСОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРИ АНАЛИЗЕ ФИРМЫ НА ПЛАТЁЖЕСПОСОБНОСТЬ. Нұрлан Б.Т., Маргацкая Г.С.	20
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ИСЛАМДАНУ ПРОЦЕССИНЕН Алмахын Диляра Азаматқызы, Медешева Изатхан Белғожақызы.....	28

«СҮЛЕЙМЕНШІЛЕР» АҒЫМЫ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сағынбек Г.Н. 7M02206 Дінтану, 2 курс

*Ғылыми жетекші: Дінтану кафедрасының аға оқытушысы Жақиянов Т.Ж.
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті*

Аңдатпа: Сүлейменшілер Құранды "оқуға" үйретуге бағытталған қауымдастық ретінде құрылған. Сүлейменшілер мемлекет, әсіресе бір партиялық жүйе кезінде, діни білімді елемеді және осылайша адамдарға өз діндерін зерттеуге кедергі келтірді деп санайды. Осы кезде адамдарға исламды үйретуге тырысқан Сүлеймен Хильми Тунахан сахнаға шықты. Әсіресе 1946 жылы Құран курстарын заңды еткен заң олардың қызметін заңдастырып, олардың өмір сүруін қорғауға көмектесті.

Сүлеймен Эфенди қауымы Түркиядан Батыс Еуропаға жұмыс істеуге кеткен және ұзақ уақыт бойы діни, әлеуметтік және мәдени қажеттіліктері назардан тыс қалған жұмысшылардың діни талаптарын қанағаттандыру үшін 1973 жылы алғаш рет Еуропада жұмыс істеуді және балаларына діни білім беруді жоспарлады. Германияның Кельн қаласында ислам мәдени орталығын құрды. Бұл орталықтар үшін мешіттер, кітапханалар, мәжіліс залдарын салып, олар кейін Еуропаның басқа елдеріне тарады, мешіттердің жанынан Құран курстарын ашты. Осылайша әлемнің әртүрлі мемлекеттерінде қызмет етіп келе жатқан «сүлейменшілер» ағымының ерекшеліктерін зерделеу мақаланың мақсаты болып табылады.

1980 жылғы 12 қыркүйек революциясының ерекше жағдайында кейбір құқықтық проблемаларды бастан өткерген Сүлеймен Эфенди қауымының қызметі қазір Дін істері басқармасына қарайды. Және кітапханалар, оқу залдары сияқты көп мақсатты білім беру мүмкіндіктерін ұсынатын облыстарда, аудандарда және ауылдарда орта мектеп және университет студенттеріне арналған жатақханалары бар. Шетелде кейбір елдерде осындай іс-шаралар жүргізіліп жатқаны айтылады. Республикалық кезеңнің ерекше жағдайында Сүлеймен Эфенди қауымы басқа қозғалыстар сияқты қиындықтарды бастан өткеру арқылы өз өмірін сақтап қалуға тырысты. Бұрынғы кезде имам-хатип мектебінің мүшелерімен шиеленіс болғанымен, жамағат пен имам-хатип мүшелері мен диянет мүшелері арасындағы шиеленіс мәдениетінің дамуының арқасында едәуір дәрежеде жойылды. Соңғы жылдары имам-Хатип орта мектептері мен теология факультеттеріне барған студенттер жатақханаға орналастырылып, кейбір жамағат өкілдері мен беделді тұлғалар балаларын осы оқу орындарына жібергені белгілі [1, б. 308].

Құрылымана келетін болсақ, «сүлейменшілер» қауымында қатаң иерархия сақталады [2, б. 51]. Ағымның басқару құрылымының жұмысында орталықтандыру тенденциясы, «авторитарлық басқару» моделі ерекше байқалады. 290 Яғни, бұл моделде барлық коммуникациялар «көшбасшыға» бағытталады, ол барлығынан хабардар болады және барлық мәселе ол арқылы шешіледі. Демек, қауымдағы еңбек бөлінісі, мүшелердің міндеттері және оларды орындау тәсілдерін көшбасшы анықтайды. Басқару шешімдерін декоммунизациялау және оларды ең кіші бөлімшелерге жеткізу жолдары, мүшелер арасындағы өзара әрекеттесу ауқымы, белгілі бір кезеңдерде өндірістен қол үзбей мүшелерді оқыту сияқты міндеттерді басшы анықтайды және топтың иерархиялық тәртібі шеңберінде мүшелерге беріледі. Мүшелер жай ғана сұрақ қоймай "бағынуы" керек [3, б. 143].

Топта өткізілген уағыздар мен әңгімелерде тәртіп, абсолютті мойынсұну, адалдық және сұрақтардың болмауы сияқты ұғымдарға көп көңіл бөлінеді. Оның үстіне, бұл діни негіздерге негізделген және тіпті Алланың игілігіне қол жеткізуге ықпал ететін діни аспект ретінде қарастырылатын сияқты [4, б. 32].

Топтың басқару құрылымына келетін болсақ, студенттік жатақханаларды Білім министрлігі басқаратындықтан, ресми құрылым көрсетілгенін атап өткен жөн. Бұл шеңберде

жатақханалардың жұмыс істеуі туралы жазбаша құжаттар да қолданылады. Әдетте байланыс желісі өте жылдам жұмыс істейді деп мәлімдейтін топтың өзінің ерекше бейресми жұмыс жүйесі бар екендігі белгілі, сондықтан басқарумен байланысты істерде жазбаша құжаттарды қолдану аз мөлшерде болады, оның орнына телефон немесе курьер сияқты құралдар қолданылады.

Әлеуметтік база

Дәстүрлі діни түсінік үстемдік ететін түрік қоғамында осы тұжырымдамаға сәйкес көзқарасты ұстанатын кез-келген діни топ, атауына қарамастан, өздері үшін әлеуметтік базаны табуда қиындықтарға тап болмайды деп айтуға болады. Шынында да, соңғы жылдардағы діни топтардың сандық өсуін оның ең айқын көрсеткіштерінің бірі деп санауға болады. Мұндай әлеуметтік құрылымда сунниттік дәстүрлерге негізделген ислам тұжырымдамасы болып табылатын "Сүлейменшілер" қауымдастығы да бар. Оның әлеуметтік базаны табуда ерекше проблемалары болған жоқ деп айтуға болады. Осы кезде қарастырылып отырған қауымдастықтың қоғамның қай бөлігінде екенін анықтау және оның мүшелерінің жалпы сипаттамалары топты жақсы тану үшін пайдалы болады.

Ер адамдар тобының мүшелері өздерінің ұйымдық құрылымында да, қызметтерінде де ерекшеленіп, үлкен белсенділік танытатыны байқалады. Қауымды "ерлер бірлестігі" санатына жатқызғандар болды, осылайша ер адамдар басым болатын қауымдастық болды.

Білім беру және мәдени білім деңгейінің артуы байқалады. Бірақ нағыз өрлеу бұл қауымдастық жатақханалар мен пансионаттарға жүгінген 1972-3 жылдар кезеңімен сәйкес келеді. Тағы да, заң талаптарына сәйкес, яғни студенттік жатақханалар мен осыған ұқсас мекемелерді ашу, пайдалану және қадағалау ережелеріне сәйкес, студенттік жатақханаларда, қалалар мен аудандарда әкімші қызметін атқару үшін орта мектеп дипломы, ал провинциялық орталықтарда колледж дипломы қажет. Бұл да "сүлейменшілердің" білім деңгейі мен мәдени білімінің артуына әкелді. Сонымен қатар, тұрғын үй қызметтері орта және жоғары білім беру жастарына ұсынылатындықтан, "әлеуетті қатысушылар жоғары білімді адамдардан тұрады деп айтуға болады. Сондықтан соңғы жылдары жоғары білім алғаннан кейін мемлекеттік және жеке секторларда жұмыс істейтін және саны үнемі өсіп келе жатқан жас және серпінді ұрпақ қалыптаса бастады. Екінші жағынан, білімін аяқтағаннан кейін олардың қауымдастықпен органикалық байланысы қалмағаны айтылды. Алайда бұл тараптар арасында ешқандай байланыс жоқ дегенді білдірмейді. Өйткені, жасалған бақылауларға қарағанда, бұл адамдардың кейбіреулері оқуды аяқтағаннан кейін ол топтың ұйымдық құрылымында әртүрлі лауазымдарды атқарады. Тағы бір бөлігі, олар алған зайырлы білімге сәйкес салаларда ерекше ұқыптылықпен және тәртіппен жұмыс істей отырып, олар қызығушылық пен жанашырлықты тудырады және осылайша қоғамдастықтың кең әлеуметтік базасын табу миссиясын орындайды. Осылайша, мұның бәрін қауымның ресурстарды жұмылдыруды қамтамасыз ету функциясының бөлігі ретінде қарастыруға болады.

Сонымен қатар, Сүлейман Хилми Тунахан шет тілдерін үйренуге кеңес берген. Осылайша, ізбасарлары соңғы жылдары аспирантура мен докторантурада оқуға көп көңіл бөліп, тіпті ынталандырған сияқты. Шынында да, осы ынталандыру арқылы магистр және доктор дәрежесін алуға жүгінетіндер санының айтарлықтай өсуі байқалады, әсіресе жас ұрпақ арасында.

Шынында да, "Сүлейменшілер" туралы айтқанда, "құран курстары" және "жатақханалар" сияқты білім беруге байланысты мекемелер мен орындар еске түседі. Бірақ жатақханалар бұл жерде кеңістіктік құрылым ретінде айтылады, өйткені олар 1970 жылдардың бірінші жартысынан бастап өз қызметін сұраныс бойынша жатақханаға айналдыра бастады және қазіргі уақытта бұл трансформация негізінен аяқталды. Алайда, осы талаптарға сүйене отырып, ұйымдастырушылық орталық ретінде мемлекеттік механизмдердің бақылауымен және қадағалауымен жұмысын жалғастыратын жатақханаларды бағалау керемет жалған салдарға әкелуі мүмкін. Барлық дерлік жатақханаларда аяқ киім шкафы мен гардероб, сондай-ақ Ататүрік бұрышы, Хабарландыру тақтасы және жатақхана менеджері, сондай-ақ оларға қызмет

көрсететін персонал кірудің таптырмас элементтері болып табылады. Сонымен қатар, студенттер әр жатақхананың кіреберісінде кезекшілік етеді.

Жатақханалардың өздері оқушылардың деңгейіне байланысты орта мектепке дейінгі, орта мектепке және университетке бөлінгені байқалады. Орта мектепті бітірген және колледжге түсуге дайындалып жатқан оқушы әдетте колледж студенттері тұратын жатақханаларға ауыстырылады. Екінші жағынан, әр жатақханада міндетті түрде Кітапхана бар екендігі байқалды, онда кітаптар аз немесе көп болса да, студенттер бос уақытында кітаптарды пайдаланады. Бірақ бұл туралы айту керек, кітапханаларда оқулықтардан басқа, әдетте тарихи жанрлар, сондай-ақ әңгімелер, романдар мен өлеңдер сияқты аз әдеби шығармалар бар екендігі назар аудартады. Ресми жатақхана бағдарламасына сәйкес түскі және оқу уақытын өткізетін оқытушылар тәулік бойы студенттерге жасайтын моральдық және діни нұсқаулармен қатар, кітапханалар мен кітаптар топтың идеологиясын игеру құралы ретінде маңызды функцияға ие деп айтуға болады[5, б. 32].

Сүлейманджидің мемлекетпен жақсы қарым-қатынасы үшін өсіп келе жатқан беделі олардың Еуропада ұйымдастырылуына әсер етті. Шетелдегі түрік жұмысшылары қазір қауымдастықтың жатақханаларын қолдауға дайын болды. Бұл жатақханаларда шетелден және Түркиядан келген ақша студенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін пайдаланылады. Бұл жатақханалардағы жағдайдың жоғарылауы оларды жағдайы төмен студенттерге тартымды етеді[6, б. 127].

Сонымен қатар, бұрынғы қауымдастық жетекшісі Кемал Качардың мықты көлік компаниялары болған.²³⁴ «Сүлейменшілердің» көпшілігінде Хисар құрлықаралық ауруханасы, Armine Eşar және Fepra Markets сияқты орташа компаниялар бар. Осы компаниялардан басқа, «Сүлейменшілер» өз ұйымдарын қолдау үшін бірнеше қор құрды. Олардың ішіндегі ең маңыздысы-Істамбұл мәдениетін зерттеу қоры. 1992 жылы құрылған, экономика, мәдениет саласында жұмыс істейді.

«Сүлейменшілердің» экономикалық ұйымы Нұршыларға қарағанда қарапайым және негізінен орташа компанияларға негізделген.

БАҚ

«Сүлейменшілер» қауымдастығының қала өміріне бейімделуіне қарамастан, олар радио мен теледидарға Нуршылар қауымдастығы сияқты қызығушылық танытпайды. Оның орнына олар баспа құралдарына қызығушылық танытады. Қауымдастықта *Ufuk*²⁴⁰ журналдары, *Genç Akademi* және *anadolu*²⁴¹ газеті бар. Қазіргі кездегі қарама-қайшылық-қауымдастық күнә деп аталатын теледидар мен радиодан аулақ болғанымен; олар журналдар мен газеттер шығарды.

Қауымдастықта негізінен діни кітаптар шығаратын *Fazilet Neşriyat* баспасы бар. Қауымдастықтың ресми веб-сайты да бар. Бұл Нуршылар пен Искендерпаша қауымдастығымен салыстырғанда қарапайым сайт — Сүлейман Хилми Тунаханның өмірі, асыл тізбектер тізімі және араб тілін оқыту әдістерін қамтиды. [7, б. 71].

Әдебиеттер тізімі:

1. Mustafa Aydın, “Süleymancılık” in İslamcılık , 308
2. Bkz. Muharrem Varol, Örgüt Sosyolojisine Giriş, Ank. 1993.
3. ÖZDAMAR Mustafa, Üstaz Süleyman Hilmi Tunahan, 3.b., İstanbul, Kirk Kandil Y.. 1996
4. SUNGUROGLU Ziya, Notlar, Yayın yeri ve tarihi yok
5. Prof. Dr. Munir Kostas «Türkiye'de bir 'yeni dini cemaat' örneği olarak 'Süleymancılık'», Ankara 2000

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК

*Ильясов Е.С., магистратура, специальность: «Юриспруденция»,
Научный руководитель- Еринбетова Л.К., к.ю.н. ассоц. профессор,
Университет «Евразийский Технологический Университет», г.Алматы, Республика Казахстан*

Введение

Административная юрисдикция – это деятельность государственных органов, играющая огромную роль в разрешении спорных административных ситуаций, а также правонарушений. Проблемы в этой отрасли приобретают растущую актуальность и сегодня, так как Казахстан, провозгласивший себя демократическим и суверенным государством и, закрепивший данное положение принятием Конституции РК в 1995 году, обязан не только заниматься разрешением правонарушений, но также и обеспечивать правовую защищенность своих граждан. Несмотря на то, что с принятия независимости прошло уже более 32 лет теоретические проблемы объяснения административно-юрисдикционной деятельности все еще не приобрели четких очертаний. А споры на данную тему ведутся уже не первое столетие и приобретают широкие масштабы, так как для того, чтобы сформировать четкое теоретическое определение данному термину задействуются специалисты широкого круга юридических компетенций. Административная юрисдикция, как отдельный правовой институт, имеет свои особенности реализации, которые отличаются в зависимости от правовой политики каждой отдельной страны. Однако, в Казахстане данная тема еще не становилась главным фигурантом обширных научных исследований, из-за чего местное законопроизводство претерпевает не один десяток изменений.

1.1 Понятие административно-юрисдикционной деятельности

Административно-юрисдикционная деятельность как важнейший атрибут государства, обозначившего контуры правовой политики, является основной силой, регулирующей правовую коммуникацию между государством и гражданами. Исследования, доступные на сегодняшний день, не позволяют в полной мере очертить границы данного термина, по этой причине нередкими становятся случаи превышения должностных полномочий, а также затягивание судебно-процессуальных разбирательств на неопределенный срок. Административная юрисдикция ответственна за судопроизводство, касающегося решения публично-правовых спорных ситуаций, а также за осуществление некоего надзора и за органами исполнительной власти в том числе. Однако, в большинстве случаев, административная юрисдикция все же занимается осуществлением судебного контроля, регламентирующего легитимность деятельности органов государственной администрации.

Как было указано выше административная юрисдикция имеет двух вековую историю формирования, которая уходит истоками в европейский концепт правовых отношений. Тем не менее, данное явление все же принято отождествлять с более молодыми ответвлениями правовой системы, так как активное развитие определяется концов XVIII – XIX веков. Первооткрывателем в установлении норм административно-юрисдикционной деятельности по праву считаются французские правовые институты, так как по истечению Великой революции вопрос о разделении властных структур встал ребром, из-за чего и возникло распределение юрисдикционных и отдельно административных обязанностей. Такое разделение определило узкий круг деятельности администрации, которая, согласно заключению французских правоведов, администрация определяется как независимый от юрисдикционной деятельности орган. В то время как обязанности судебной власти сдвигаются больше в сторону решения уголовных и гражданских правонарушений. При несоблюдении такого четкого разделения, баланс между двумя этими органами существенно нарушается, что влечет за собой разрушение административно-юрисдикционной деятельности как таковой. Первопричиной для

формирования такого правового института стала необходимость в обеспечении правовой безопасности граждан от несправедливой деятельности государственного аппарата.

1.2 Проблемы административно-юрисдикционной деятельности в Казахстане

Теоретические и практические проблемы административно-юрисдикционной деятельности наиболее остро ощущаются в Казахстане, в связи с тем, что данный термин не был предметом частого использования в правовом лексиконе. По этой причине, на сегодняшний день еще не была сформирована полная модель данного института. Причины, по которым этому вопросу по сей день не посвящалось достаточное количество внимания научного сообщества, уходят своими истоками в советское прошлое страны. В те времена было принято считать, что споры в государственно-гражданских отношениях, априори, невозможны. Конечно, такой подход, во многом объяснялся авторитарным режимом управления и жесткими ограничениями цензуры, когда у людей не было истинного права выбора. Все это, в свою очередь, помешало развитию фундаментальных знаний о административно-юрисдикционной деятельности в стране. Процедура принятия административных жалоб от физических лиц усложнялась дополнительными процедурами, такими как повторное рассмотрение и обжалование органами государственного аппарата. Перестройка Закона СССР, случившаяся в 1987 году, которая как раз таки и регламентировала процедуру обжалования действий, нарушающих гражданские права стала первым и поворотным шагом в истории формирования административной юрисдикции.

Казахстан, как правовое государство, стремится соответствовать международным требованиям по части правовых институтов. С 2002 года в стране работают административные суды. Однако, на данный момент указанные органы оказываются беспомощными в решении публично-правовых вопросов, уделяя больший акцент административным правонарушениям. Кроме того, решение о ходе судопроизводства, по большей мере зависит от самих участников спора. К примеру, если он формируется между гражданином и представителем государственного аппарата, дело передается на рассмотрение в общий суд.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что система разрешения споров все же не прошла каких-либо существенных изменений с момента крушения советской власти. Как и раньше, вопросы принято решать в рамках гражданского процесса. Однако, и такой подход не является верным, в связи с тем, что участниками данного судебного разбирательства должны быть равноправные граждане.

Заключение

Споры о концепте административно-юрисдикционной деятельности продолжаются по сей день, так как существует негласное разделение научного сообщества на тех, кто поддерживает формат единой юстиции и оппозиционеров такой модели. Сторонники придерживаются мнения о том, что контроль за деятельностью государственного аппарата может быть осуществим только лишь системой общих судов. Тогда как оппозиция все же ссылается на изначальные причины принятия административно-юрисдикционной деятельности, которыми послужили отсутствие налаженной коммуникации и доверительных правовых взаимоотношений между гражданами и государственным аппаратом. Подытоживая все вышесказанное, можно утверждать, что на сегодняшний день, система административно-юрисдикционной деятельности в Казахстане еще не успела сформироваться и раскрыться в полной мере. По этой причине полезным было бы исследование зарубежного опыта, на основании которого можно было бы и принять соответствующие меры по совершенствованию действующей системы.

Список литературы

1. Аншютц Г. Юстиция и администрация / Цит. по: Административная юстиция: конец XIX - начало XX века: Хрестоматия. - Ч.1 /Сост. и вступит. ст. Ю.Н.Старилова. - Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004. С. 81-82.

2. Чечот Д.М. Административная юстиция: Теоретические проблемы. Л., 1973. / Цит по: Чечот Д.М. Избранные труды по гражданскому процессу. СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, Изд-во юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. С. 350.
3. Административное право зарубежных стран: учебник для студентов юридических ВУЗов / под ред. В.Я. Кикотя, Г.А.Василевича, Н.В. Румянцева. М., ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. С. 46; Административное право зарубежных стран: Учебник / Под ред. А.Н. Козырина и М.А.Штатиной. М.: Спарк, 2003. С. 192. Авторы последнего учебника говорят также о модели административных присутствий в общих судах.
4. Административное право зарубежных стран: Учебник / Под ред. А.Н. Козырина и М.А.Штатиной. С. 195.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК

*Ильясов Е.С., магистратура, специальность: «Юриспруденция»,
Научный руководитель - Еринбетова Л.К., к.ю.н. ассоц. профессор,
Университет «Евразийский Технологический Университет», г.Алматы, Республика Казахстан*

Введение.

Казахстан, с момента принятия независимости и суверенности, всячески пытается установить безукоризненную защиту прав граждан. Опираясь на опыт советского периода, было выявлено то, что факт тоталитарного правления и пресечение всякого рода попыток граждан защищать собственные права, отрицательно сказывается на развитии не только политической системы, но и на других сферах государственной деятельности. В этой связи государство отличается высоким стремлением к организации планомерно работающей административно-правовой системы по защите прав и свобод граждан. Это, в свою очередь, позволяет гражданам избежать несправедливости со стороны государственных органов и высших должностных лиц, призванных руководить публичным управлением. Институт административной юрисдикции, являющийся относительно молодым правовым образованием, приобретает высокую актуальность, так как он и выполняет основную функцию в формировании механизма защиты интересов граждан. Однако, хоть государство и отличается высокой активностью в совершенствовании данного правового механизма, на постоянной основе выявляются ошибки в соблюдении положений административно-юрисдикционной деятельности Казахстана. Окончательное формирование такой правовой системы может быть возможным только в условиях постоянного анализа международного опыта и непрекращающихся исследований на данную тему. С другой стороны, неизученность правового института, а также отсутствие исторических предпосылок в проведении таких исследований оказывает существенный тормозящий эффект на работу административно-юрисдикционной деятельности, которая соответствовала бы международным требованиям. Процесс реформирования данного правового института претерпел трехэтапный период системных изменений, начавшихся еще в 1994 году. Такая хронологизация тесно связана с законами, которые принимались в Казахстане параллельно с реформированием административно-юрисдикционной деятельности.

1.1 Теоретические проблемы административно-юрисдикционной деятельности

Основной проблемой в функционировании административно-юрисдикционной деятельности выступает отсутствие точного объяснения данного термина. Такая проблема существует не только на просторах казахстанского правового поля, но также и на всем постсоветском пространстве. Кроме того, дефицит исследований в этой сфере приводит к тому, что правовой аппарат не обладает точным пониманием данного понятия, из-за чего его границы значительно размываются. Лингвистический дисбаланс приводит и к потере правового баланса, поэтому на правовой арене появляется и большое количество как сторонников единой юстиции, так и людей выступающих резко против. Это, в свою очередь, приводит к большим и нерешаемым спорам. Из анализа российской и другой зарубежной литературы удалось найти несколько определений данного термина. Например, согласно первому объяснению в поле деятельности административной юрисдикции входит только решение публично-правовых споров общими судами, которые используют особое исковое производство. Согласно второму определению, публично-правовые споры решаются преимущественно высшим должностным лицом, либо же районным судом уже в порядке обжалования. Третье значение рассматривает решение публично-правовых споров административной юрисдикцией через вышестоящие должностные лица по специально установленному порядку. Данный порядок преимущественно

устанавливается на основе рассмотрения гражданских обращений, которые напрямую связаны с защитой их прав. Это неполный список определений, которые используются в лексиконе правоведов. По этой причине, не сложно предугадать появление дискуссий и искажений в осуществлении административно-юрисдикционной деятельности.

1.2 Правовые проблемы административно-юрисдикционной деятельности

Конституция РК от 1995 года предоставляет гражданам гарант сохранности их публичных прав. Несмотря на это, обеспеченные на сегодняшний день возможности административно-юрисдикционной деятельности не в полной мере помогают осуществлять, предписанные основным законом положения. Например, конституционно-правовые споры и их решение предполагают ограничение возможности граждан для оспаривания и в целом, участия в данных вопросах. В этой связи, а также и потому, что четкое определение для данного термина еще не сформировано, административная юрисдикция на данный момент решает и те проблемы, которые за рубежом решаются в рамках конституционного контроля.

Расширение штата государственного аппарата, также приводит к тому, что публично-правовые дела не всегда решаются согласно основным положениям гражданского суда, в котором могут принимать участие только равноправные участники процессы. Возникают также и такие проблемы как дублирование полномочий, их превышением. Также можно зачастую увидеть пересечение компетенций, а также чрезмерную централизованность государственного управления. Все это в той или иной мере значительно снижает эффективность административно-юрисдикционной деятельности.

Заключение

Государства, стремящиеся к высоко развитой правовой системе не могут исключить институт административной юрисдикции из собственного правового поля, так как он имеет прямое отношение к контролю государственных органов, а также регулирует верховенство закона для всех граждан, вне зависимости от их социального и политического статуса. Рассматривая вопрос через призму закономерностей и систематизации данного правового института, проблемы регулирования вопросов публично-правового характера нуждаются в расширении научных исследований в данной сфере. Как минимум для того, чтобы создать в сознании правоохранительных органов единое представление об административно-юрисдикционной деятельности. Это также поможет разграничить пределы деятельности общего и межрайонного судов, к тому же поможет конкретизировать поэтапно процесс судопроизводства в решении споров публично-правового характера.

Список литературы

1. Зеленцов А.Б., Ибрагимов С.И. Проблемы и перспективы формирования административной юстиции в государствах постсоветского пространства. Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2012, № 2. – С. 109-118.
2. Демин А.А. Кодекс административного судопроизводства в Российской Федерации или все же Административно-процессуальный кодекс? // Теоретические и практические проблемы административного правосудия: Материалы научно-практической конференции. М.: РАП, 2006. – С. 250 – 259.
3. Панова И.В. Административная юстиция сегодня: административное судопроизводство. Вестник Уральского института экономики, управления и права. – № 1, 2017. – С. 23-31.
4. Сарсенбаев А. В Казахстане состоялась судебная система с оптимальными формами судопроизводства. Доступ из официального интернет-ресурса Верховного Суда Республики Казахстан. URL: <http://sud.gov.kz/rus/massmedia/sudya-verhovnogo-suda-asarsenbaevv-kazahstane-sostoyalas-sudebnaya-sistema-s-optimalnymi>

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ БҰЛТТЫ САҚТАУ

т.ғ.к., доцент Б.Тасуов, Е.Б. Кенжебаев

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

Педагогикалық білім беруді жаңарту жағдайында

жаратылыстану пәндерін оқыту мәселелері

bolat_ktn@mail.ru yerlan.kenzhebaev@gmail.com

Түйіндеме. Мақалада бұлтты сақтау мұғалімдер мен студенттер арасындағы білімді басқару және байланыс құралы ретінде қарастырылады. Қарқынды жеделдетілген коммуникациялық және ақпараттық технологиялардың жоғары білімнің дамуына әсері бізді осы үдерістің заманауи тенденциялары мен мәселелерінің дамуына жаңаша көзқараспен қарауға мәжбүр етеді. Бұлтты технологияларды оқу үдерісінде пайдалануды ақпараттық қоғамды, демек, білім қоғамын дамытудың элементі ретінде қарастыруға болады.

Аннотация. В статье рассматривается облачное хранилище, как инструмент для управления знаниями и коммуникаций преподавателя и студентов. Влияние на развитие высшей школы стремительно ускоряющихся коммуникационных и информационных технологий, заставляет по-новому взглянуть на развитие современных тенденций и проблем этого процесса. Можно считать применение облачных технологий в образовательном процессе элементом развития информационного общества, а, следовательно, общества знаний.

Annotation. The article discusses cloud storage as a tool for knowledge management and communication between teachers and students. The impact of rapidly accelerating communication and information technologies on the development of higher education makes us take a fresh look at the development of modern trends and problems of this process. We can consider the use of cloud technologies in the educational process as an element in the development of the information society, and, consequently, the knowledge society.

Кілтті сөздер: Бұлттық технология, бұлттық қызмет, ақпараттық технологиялар, бұлтты есептеу, қашықтағы серверлер, деректерді сақтау, деректерді өңдеу, виртуалдандыру, қауіпсіздік, Масштабтау мүмкіндігі.

Ключевые слова: Облачные технологии, облачный сервис, информационные технологии, облачные вычисления, удаленные серверы, хранение данных, обработка данных, виртуализация, безопасность, масштабируемость.

Key words: Cloud technologies, cloud service, information technologies, cloud computing, remote servers, data storage, data processing, virtualization, security, scalability.

Ұлттық жобалардың басымдықтарына сәйкес азаматтардың өмір сүру сапасын арттыру, қоғамның экономикалық, әлеуметтік-саяси және мәдени салаларын дамыту ақпараттық қоғамда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын дамытудың негізгі мақсаттары болып табылады.

"Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының мақсаттары орта мерзімді перспективада Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның экономикасын болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау болып табылады. [1]. «Цифрлі Қазақстан» ұлттық жобасы білімнің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған. Ол үшін білім берудің жоғары сапасы мен қолжетімділігін қамтамасыз ететін заманауи және қауіпсіз цифрлық білім беру ортасын құру қажет [2]. «Бұлтты» есептеулерді дамыту және қолдану басым міндеттердің қатарында. Бүгінгі

таңда «бұлттық» технологиялардың жоғары оқу орындарында ақпараттық технологияларды қолданудың маңызды және перспективалы бағыты болып табылатынын байқауға болады.

Ақпараттық қоғам – бұл жұмысшылардың көпшілігі ақпаратты, әсіресе оның ең жоғарғы түрі – білімді өңдеу, енгізу және сақтаумен айналысатын қоғам. Жаһандық ақпараттық кеңістік құрылууда, ол мыналарды қамтамасыз етеді: адамдардың тиімді ақпараттық өзара іс-қимылын, олардың ақпараттық ресурстарға қол жеткізуін және олардың ақпараттық өнімдер мен қызметтерге қажеттіліктерін қанағаттандыру. Қарқынды дамып жатқан әлемде ақпаратқа қол жеткізу өте маңызды. Жағдайға сәйкес тауып, талдап, түрлендіріп, қолдана білу.

Бүгінгі таңда оқу процесінде кәсіби IT-инфрақұрылым белсенді түрде қолданылууда. Сонымен қатар, Интернет арқылы сіз құрылғыға қарамастан шексіз қызметтерге қол жеткізе аласыз: смартфон, планшет, ноутбук немесе дербес компьютер. Бағдарламалық құрал кез келген байланыс құрылғысынан қол жетімді және виртуалды түрде қолданылады. Осындай артықшылықтарға ие бола отырып, жоғары оқу орындарында бұлтты ақпараттық технологияларды барынша пайдалануға болады, бұл жалпы білім беру мекемесінің, сонымен қатар оның оқытушылары мен студенттерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Пандемия жағдайында білім берудегі өзгерістер ең алдымен оны алудың тиімділігі мен ұтқырлығына бағытталған. Студенттер мен мұғалімдер оқу үдерісіне белсенді түрде қатыса отырып, қашықтан сабаққа қатысты. Сабаққа дайындалу үшін студенттер де, мұғалімдер де «бұлттық қызметтердің» біріне қашықтан орнатылған электрондық ақпарат көздері мен бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдаланды. Заманауи жоғары білім – бұл мобильді білім. Оқытушылар мен студенттер білім беру ресурстары мен қызметтеріне: оқу орнында, үйде, жолда үнемі қолжетімді болды. Бұл бұлтты технологияларға негізделген.

Бұлттық қызметтер білім беру мекемелерінің жұмысы мен қарым-қатынасында төңкеріс жасады, студенттер мен мұғалімдердің және ата-аналардың бірлесіп жұмыс істеуін жеңілдетеді. Дүние жүзіндегі колледждер мен университеттерде танымал болған осындай бұлттық қызметтердің бірі - Edupage.org.

Edupage.org - білім беру мекемелері үшін арнайы жасалған бұлттық платформа. Ол студенттердің, оқытушылардың және қызметкерлердің бірлескен жұмысын ұйымдастыру және басқару үшін пайдалануға болатын бірқатар мүмкіндіктерді ұсынады. Edupage.org сайтының кейбір негізгі мүмкіндіктеріне мыналар жатады:

1. Edupage.org студенттер мен оқытушыларға ортақ күнтізбелерді, тапсырмалар тізімдерін және талқылау форумдарын қоса, желіде бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік беретін бірқатар құралдарды ұсынады. Бұл құралдар студенттердің жобалар мен тапсырмалар бойынша бірлесіп жұмыс істеуін, ал тәрбиешілердің оқушылармен және бір-бірімен қарым-қатынасын жеңілдетеді.

2. Edupage.org оқытушыларға курс беттерін жасау, тапсырмалар мен бағаларды жариялау және студенттермен қарым-қатынас жасауды қоса алғанда, онлайн режимінде курстарын басқаруға мүмкіндік береді. Бұл студенттердің үлгерімін бақылауды және тәрбиешілерге жүктемені басқаруды жеңілдетеді.

3. Бұлтты сақтау - Edupage.org құжаттарға, презентацияларға және басқа материалдарға арналған бұлтты сақтауды қамтамасыз етеді, бұл студенттер мен мұғалімдерге ресурстарға қол жеткізуді және ортақ пайдалануды жеңілдетеді.

4. Edupage.org мобильді үйлесімді, студенттер мен оқытушыларға платформаға жолда қол жеткізуге мүмкіндік береді.

2022-2023 оқу жылы аралағында Тараз қаласында орналасқан Жамбыл Инновациялық жоғары колледжінде зерттеу жұмыстарын жүргіздім. Колледжде ұжымдық жұмыстар қалай ұйымдасқаның және ата-ананың оқытушымен, студенттің оқытушымен байланысын қаншалықты тығыз екенің анықтадым. Тек дәстүрлі түрде ғана байланыс емес, қазіргі таңда дамып жатқан қашықтықтан байланысу қаншалықты түрде дамығаның осы мақалада жеткізетін боламын.

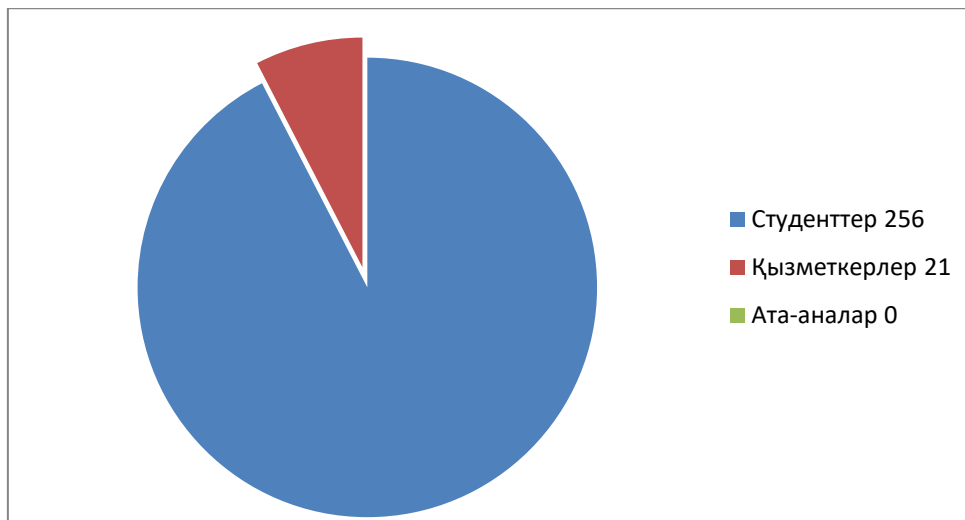
Зерттеу екі кезеңнен тұрады:

1. Edupage.org бұлттық технологисы енгізілгенге дейінгі оқытушылар, қызметкерлер және студенттердің байланысы, олардың осы уақытқа дейінгі қаншалықты бұлттық қызметтерді қолдануы;
2. Edupage.org бұлттық технология енгізілгеннен кейінгі коледж ұжымы мен студенттерінің бұлттық қызметті қолдануы;

Зерттеуге колледждің қызметкерлері ғана емес ата-аналары да қатысты. Жалпы колледжде 387 студент 81 қызметкер бар(оның ішінде оқытушы саны-38, 20-сы техперсонал, қалғаны әкімшілік және есеп бөлімі). Зерттеуге қатысқанның барлығы 668 адам(оның ішінде 387 оқушы, 81 қызметкер, 200 ата-ана).Edupage.org бұлттық технологиясы енгізілгенге дейін басқа бұлттық қызметті қолданатындардың пайызы-41,4 етін. Оның 256-і студент 21-і қызметкер. Қазіргі заман үшін бұл аз көрсеткіш, себебі заман талабына сай барлық қатысушылардың қолында кем дегенде бір интернетке шығысы бар электронды құрал болды. Ата-аналардың бұлттық қызметтерді мүлде қолданбайтыны көрінді.

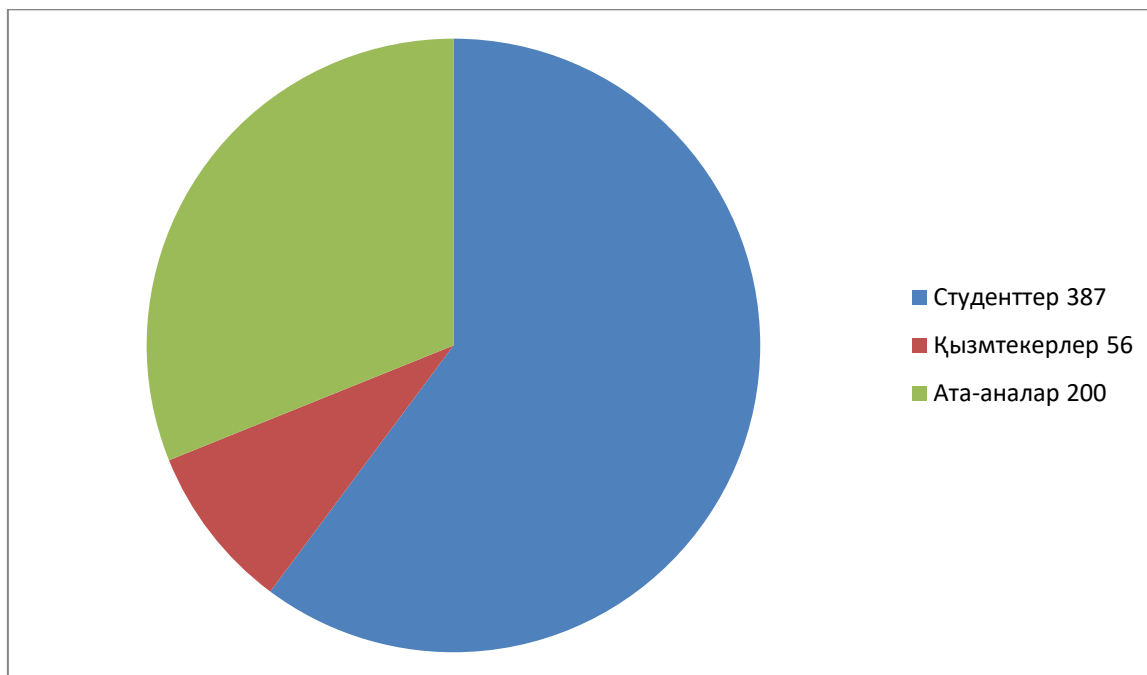
2022-жылдың қараша айынан бастап колледждің байланыс, ақпарат бөлісу және деректер жинап сақтау ретінде Edupage.org бұлттық қызметі енгізілді. Оның жоғарыда айтылып кеткен көптеген артықшылықтары аудитрояға түсіндірілді. Осы қызмет арқылы колледж ұжымына, студенттеріне және ата-аналарына жеке парашалар ашылды. Таныстыру және қолдануды үйрету іс-шаралары жүргізілді. 2023 жылы зерттеу нәтижесінде бұлттық технологияны зерттеуге қатысушылардың 96,2 пайызы(Толық 387 студент, 200 ата-ана, 56 қызметкер) қолдануда. Олардың әрқайсысының өз аккаунтары мен сақталған деректері бар. Студенттер мен оқытушылар деректер алмасуын толық қашықтықтан жүргізетін болды. Бұл уақыт пен жұмсалатын күштің үнемделуі.

Edupage.org бұлттық технологисы енгізілгенге дейінгі оқытушылар, қызметкерлер және студенттердің байланысы, олардың осы уақытқа дейінгі қаншалықты бұлттық қызметтерді қолдану көрсеткіші.

1-диаграмма.

Edupage.org бұлттық технология енгізілгеннен кейінгі коледж ұжымы мен студенттерінің бұлттық қызметті қолдану көрсеткіші.

2-диаграмма.

Бұлтты технологиялар білім беру саласына көбірек енуде, өйткені оларды пайдалану жұмысты жеңілдетеді және уақытты қысқартады. Студенттер мен мұғалімдерге «бұлттық қызметті» қол жетімді әмбебап қойма ретінде пайдалану мүмкіндігін және тағайындалған тапсырмаларда бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігін береді.

Қорытындылай келе, колледжде ұжымдық жұмысты ұйымдастыруда бұлтты сервистерді қолданудың тиімді тұстары көп екенін айта кеткен жөн. Атап айтқанда, Edupage.org колледждер мен университеттерге студенттер мен оқытушылар арасындағы ынтымақтастықты ұйымдастыруға және басқаруға көмектесетін қуатты құрал болып табылады. Оның желідегі бірлесіп жұмыс істеу құралдары, курсты басқару мүмкіндіктері, бұлтты сақтау және мобильді құрылғының үйлесімділігі оны қарым-қатынас пен ынтымақтастық мүмкіндіктерін кеңейтуді қалайтын оқу орындары үшін тамаша таңдау жасайды.

Бұлттық қызметтер ынтымақтастықты жақсартады, икемділікті, ресурстарға қол жеткізуді жеңілдетеді, өнімділікті арттырады және байланысты жақсартады. Осындай артықшылықтар студенттердің оқуын жақсартуға және оқытушылар үшін өнімді жұмыс ортасына ықпал етеді. Технологиялар дамып келе жатқандықтан, бұлттық қызметтер колледжде бірлескен жұмыста маңызды рөл атқаратыны сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі "Қазақстан Республикасындағы Мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қарашадағы № 790 қаулысында белгіленген тәртіппен және мерзімдерде Бағдарламаның орындалу барысы туралы ақпаратты Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі
2. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы
3. С. Сейдаметова, С.Н. Сейтвелиева. Облачные сервисы в образовании. -Симферополь, 2012 - 206с.
- 4.Облачные Технологии. Теория и практика Монахов Д.Н., Монахов Н.В., Прончев Г.Б., Кузьменков Д.А.
5. <https://portal.edupage.org/>

ОПТИМИЗАЦИЯ СРОКОВ СТРОИТЕЛЬСТВА С УЧЕТОМ ВНУТРЕННИХ И ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ. ТЕХНОЛОГИЯ MIVAN

Закиров Еркен Умбетұлы
Студент 2 курса, Магистратуры
Евразийский Национальный Университет,
Казахстан, г. Астана

АННОТАЦИЯ

В статье делается попытка дать читателям краткое представление о технологии Mivan, это прецизионная опалубка, изготовленная из алюминия, и о том, как использование Mivan может сэкономить время и деньги

Рисунок 1. Технология опалубки Mivan алюминиевый каркас.

Наиболее эффективные средства, доступные для строительства высокого, среднего и малоэтажного массового жилья, радиоуправляемых сооружений. Это прецизионная опалубка, изготовленная из алюминия. Монолитная заливка. Стены, колонны, плиты и балки заливаются вместе.

Скорость - побуждает к дисциплинированному и систематизированному подходу к строительству, который создает ежедневный рабочий цикл, суть производительности. Производительность создает общий рабочий цикл, который может достигать 4/5 дней производительности на этаж или другое время цикла в соответствии с требованиями вашего проекта. Он гибок в дизайне и может формировать любую архитектурную или структурную конфигурацию, такую как лестницы, эркеры, изогнутые элементы и т. Д.

Шаг 1: - Детальный чертеж макета опалубки. Убедитесь, что архитектурные и конструктивные детали здания должны быть заморожены перед изготовлением /

изготовлением алюминиевой опалубки. Это может быть громоздко при выполнении работ, если есть какие-либо изменения в чертеже.

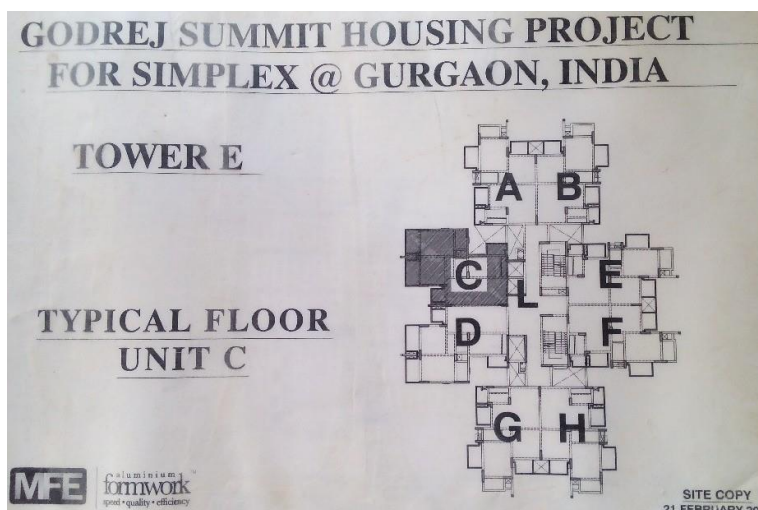

Рисунок 2. Показан план здания башни-Е.

Шаг 2: - После того, как геодезист наносит разметку на колонны, затем начинаются работы по армированию колонн, после чего производится крепление опалубки на колонне.

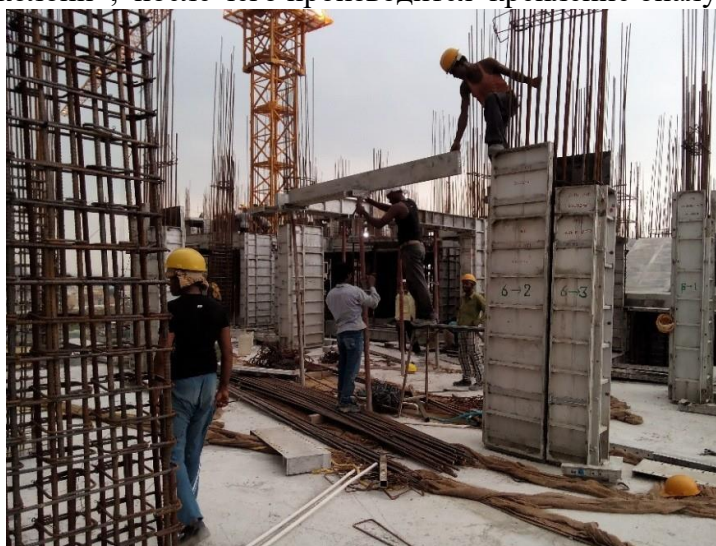

Рисунок 3. Показано крепление “Миванной” плиты на колонне.

Шаг 3: - Крепление плитных панелей после возведения вертикальных стеновых панелей, затем выполняется армирование балок, плиты перекрытия и работы по обвязке.

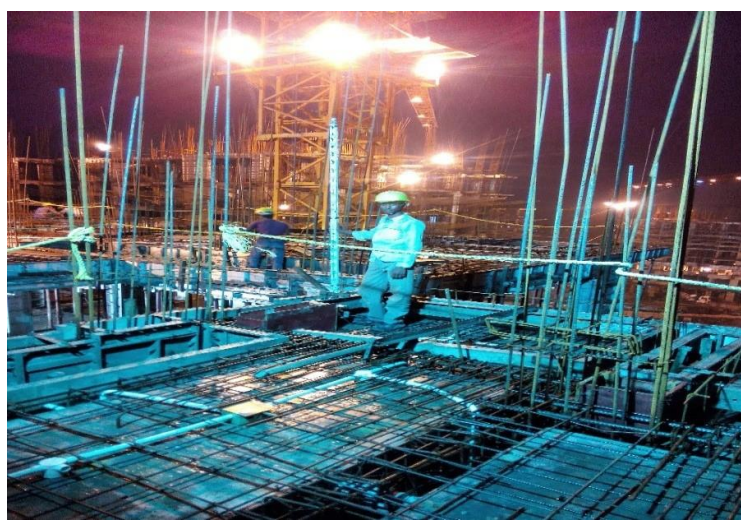

Рисунок 4. Показаны полные работы по армированию балки, плиты, опалубке плит перекрытия и работ по обвязке.

Шаг 4: - Мы можем начать работы по бетонированию после того, как будут выполнены работы по опалубке и прокладке плит.

Рисунок 5. Показаны работы по бетонированию колонны, балок и плит.

АНАЛИЗ СРОКОВ СТРОИТЕЛЬСТВА ТОЛЬКО ДЛЯ ОПАЛУБОЧНЫХ РАБОТ

Для работ по перекрытиям, которые полностью зависят от наличия качества изготовления для опалубочных работ, мы рассматриваем только 18-й этаж.

Здесь мы рассматриваем только одну башню, т.е. 1-ю плиту Tower-E – 21 день

2-я плита – 18 дней 3-я плита – 15 дней 4-я плита – 12 дней 5-я плита – 9 дней

Плита с 6-го по 18-ю – 91 день (7 дней на этаж)

Итого – 166 дней = 6,38 месяца с учетом 26 рабочих дней в месяц.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Бетонное строительство претерпело значительные изменения с начала 1990-х годов и продолжает развивать инновации в опалубке. Одними из компаний-первопроходцев в современной системе работы являются *peri*, *doca system*, *outinord*, *meva*, *acrow*.

Мы постарались охватить все аспекты, связанные со строительством опалубки из опалубки *Mivan*.

Таким образом, мы делаем вывод, что строительство опалубки mivan способно обеспечить высокое качество строительства с невероятной скоростью по разумной цене. Эта технология имеет большой потенциал для применения в Индии для обеспечения доступного жилья для растущего населения.

Список литературы:

1. «Новые тенденции в опалубке и строительных лесах», *CE & CR*, сентябрь 1992, стр. 46-49.
2. «Опалубка и строительные леса», *CE & CR*, сентябрь 1992 г., Vol. 05, Нет. 9, стр. 46-57.
3. Ашок Мандал, «Строительные леса и опалубка - техническое обслуживание и безопасность», *CE & CR*, август 200 г., 6, вып. 19, Нет. 8, стр. С. 46-50.
4. «Опалубка и строительные леса, стальные леса, центрирование, опалубка», *CE & CR*, июль 1998 г., Vol. 11, Нет. 7, стр. С. 57-60.
5. «Строительная опалубка», *Строительство зданий Британской Колумбии Punmia* (издание 2008 года).
6. «Продукция для опалубки Mivan» Продукты и услуги, Технологии опалубки MFE, www.mfeformwork.com/Product Услуги / Продукты-Услуги/Продукты-Услуги.asp.

ВАЖНОСТЬ НЕФИНАНСОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРИ АНАЛИЗЕ ФИРМЫ НА ПЛАТЁЖЕСПОСОБНОСТЬ.

*Автор: Нурлан Б.Т., магистрант университета «Туран», г. Алматы.
Научный руководитель: Маргацкая Г.С., к.э.н., Профессор университета «Туран», г. Алматы.*

АННОТАЦИЯ

В данном исследовании был проведен анализ финансовых и нефинансовых показателей фирмы с целью определения ее платежеспособности по методике АО ДБ КЗИ банка. Особое внимание уделялось нефинансовым показателям и их влиянию на платежеспособность клиента. Использовался метод скорингового анализа по методу Дюрана. В результате исследования выяснилось, что у фирмы и группы фирм были обнаружены временные ограничения и арест на банковских счетах. Для повышения точности оценки были включены дополнительные нефинансовые показатели, связанные с наличием арестов и ограничений, что привело к изменению скорингового балла заемщика. Это позволило более точно определить платежеспособность клиента и принять соответствующие меры в соответствии с его классификацией. В итоге, данное исследование подчеркивает важность нефинансовых показателей и необходимость учета дополнительных нефинансовых показателей для достижения более точной оценки платежеспособности клиента.

ABSTRACT

In this study, an analysis of financial and non-financial indicators of a company was conducted to determine its solvency using the methodology of JSC DB KZI bank. Special attention was paid to non-financial indicators and their influence on the client's solvency. The Duran scoring method was used for the analysis. The study revealed that the company and the group of companies had temporary restrictions and account freezes. To improve the accuracy of the assessment, additional non-financial indicators related to the presence of arrests and restrictions were included, which led to a change in the borrower's scoring score. This allowed for a more accurate determination of the client's solvency and the adoption of appropriate measures in accordance with its classification. Ultimately, this study highlights the importance of non-financial indicators and the need to consider additional non-financial indicators to achieve a more accurate assessment of client solvency.

Ключевые слова: ~~ключевые слова:~~ нефинансовые показатели, платежеспособность, скоринговый анализ, метод Дюрана, банковские ограничения, дополнительные показатели.

Keywords: non-financial indicators, solvency, scoring analysis, Duran's method, bank restrictions, additional indicators.

В настоящее время оценка кредитоспособности является одним из важнейших аспектов деятельности любой кредитной организации. Для эффективной оценки кредитоспособности необходимо учитывать, как финансовые, так и нефинансовые показатели. При анализе платежеспособности клиента нефинансовые показатели являются важным фактором. В качестве нефинансовых показателей могут выступать различные данные, такие как опыт

работы заемщика, репутация компании, задержки платежей по текущим финансовым обязательствам, длительность работы компании на рынке и другие.

Однако, несмотря на важность нефинансовых показателей, их использование все еще не получило должного признания в кредитных организациях. Вместо этого, основное внимание уделяется финансовым показателям, таким как баланс и отчет о прибылях и убытках. Однако, в современных условиях это может быть недостаточно для адекватной оценки кредитоспособности заемщика.

Цель данной научной статьи заключается в исследовании важности использования нефинансовых показателей для оценки платежеспособности клиентов с использованием метода анализа, разработанного АО ДБ КЗИ банком. Кроме того, будет проведена оценка дополнительных показателей и рассмотрена скоринговая модель на основе метода Дюрана. В результате исследования будет сделан вывод о том, что использование нефинансовых показателей позволяет более полно и точно оценить риски и возможности заемщика, что делает процесс принятия решений о выдаче кредита более эффективным.

Кредитования - это процесс предоставления финансовых ресурсов клиентам банков и других кредиторов для использования в различных целях. Кредитование является важным инструментом финансовой системы и экономики в целом

Роль кредитования в экономике заключается в стимулировании роста экономической активности, увеличении объемов производства и потребления, создании новых рабочих мест и повышении уровня жизни населения. Кредитование также является одним из источников финансирования для предприятий, инновационных проектов, малого бизнеса и других секторов экономики, которые имеют ограниченный доступ к капиталу. Тем не менее, кредитование может также привести к возникновению кризисов и финансовых проблем, если не управлять рисками и не соблюдать правила и нормы регулирования. Для снижения рисков и улучшения эффективности кредитования необходимо проводить правильный кредитный анализ.

Кредитный анализ представляет собой процесс оценки кредитоспособности заемщика с использованием как финансовых, так и нефинансовых показателей. Данный инструмент является важным для кредиторов, поскольку помогает оценить риски и принять решение о выдаче кредита. Кредитный анализ способствует определению финансового положения заемщика, его способности и возможностей по погашению задолженности. Также, он позволяет выявлять потенциальные риски и проблемы в будущем, что позволяет кредиторам принимать эффективные меры для снижения рисков. Оценка нефинансовых факторов имеет большое значение при анализе платежеспособности фирмы.

Нефинансовый анализ - это процесс анализа нефинансовых показателей компании, который помогает оценить ее текущее состояние и потенциал для развития. Нефинансовые показатели включают в себя информацию о рынке, конкурентах, клиентах, персонале, рисках, управлении и других аспектах, которые могут влиять на деловые результаты компании. Оценка нефинансовых показателей является важным элементом при принятии решений о кредитовании компании.

Нефинансовые показатели - это показатели, которые не связаны с финансовой деятельностью компании, но могут влиять на ее финансовое положение. Они могут отражать качество управления компанией, ее репутацию, отношения с клиентами и поставщиками, ее производственные мощности и другие важные аспекты ее деятельности.

К нефинансовым показателям можно отнести следующие:

- Репутация компании влияет на кредитоспособность клиента, отражая ее надежность, стабильность и способность к управлению рисками.

- Опыт руководства может повысить финансовую стабильность компании, избежав ошибок и рисков.

- Хорошие отношения с клиентами и поставщиками повышают устойчивость компании и вероятность успешного возврата кредита.

- Социально-экономический контекст может повлиять на финансовые результаты и стабильность компании, если она работает в секторе, который находится под давлением регулирующих органов или изменений в законодательстве.

Приведенный перечень не является исчерпывающим в отношении нефинансовых показателей, которые следует учитывать при оценке кредитоспособности клиентов.

Нефинансовые показатели играют важную роль в оценке кредитоспособности компаний, включая определение вероятности возврата кредита, потенциала для развития, выявление проблем и рисков, принятие решений о выдаче кредита, а также улучшение качества оценки кредитоспособности.

Оценка кредитоспособности клиента должна быть комплексной и учитывать, как финансовые, так и нефинансовые показатели. Для иллюстрации провели анализ платежеспособности фирмы А по методу Дюрана. В соответствии со стандартами конфиденциальности, наименование фирмы было изменено.

Исходя из предоставленных фирмой А данных, был проведен анализ, включающий корректировку финансовой отчетности в соответствии с принципами исправления ошибок и расчет необходимых коэффициентов для оценки по финансовым критериям (см. Таблицу 1). Такой подход позволил получить более точную и надежную оценку финансового состояния фирмы А. Оценка кредитоспособности фирмы является важным элементом принятия решений о предоставлении кредитов и инвестиций, поэтому необходимо использовать комплексный подход, учитывающий, как финансовые, так и нефинансовые показатели.

Таблица - 1 Показатели финансовых коэффициентов компаний ТОО Фирма А

Показатели	31.12.2021
Общий коэффициент ликвидности (%)	161
Коэффициент ликвидности %	91
Дебиторская задолженность / Чистая выручка (%)	13
Запасы / Себестоимость проданных товаров (%)	90
Коэффициент финансирования (%)	165
Краткосрочные обязательства / Итого пассивов (%)	58
Краткосрочная финансовая задолженность/ Чистая выручка (%)	0
Краткосрочная финансовая задолженность / Общая сумма обязательств (%)	0
Прибыльность от основной деятельности (%)	-71
Чистая прибыль/ Итого Активов (%)	-13
Чистая прибыль / Собственный капитал (%)	-35
Коэффициент покрытия процентных платежей (%)	-1
Изменения в чистой выручке (%)	-83.5
Изменения в активах (%)	62.8
Примечание – Составлено автором на основании данных [4, 5]	

Затем провели анализ оценки финансовых показателей в соответствии с методологией, разработанной АО "ДБ КЗИ Банком". Результаты оценки приведены в Таблице 2.

Таблица - 2 Оценка полученных коэффициентов и расчет

Показатели	Оценка	Удельный вес	Итоговая оценка
Ликвидность и структура активов.		300	2,50
Общий коэффициент ликвидности %.	2	250	0,50
Коэффициент Ликвидности %.	4	250	0,75
Дебиторская задолженность /чистая выручка%	1	250	0,25
Запасы/себестоимость проданных товаров %	4	250	1
Структура финансирования и задолженности		300	1,75
Коэффициент финансирования (Общая задолженность / Собственный капитал) %	2	350	0,70
Краткосрочные обязательства / Итого пассивов %	3	200	0,60
Краткосрочная финансовая задолженность/ Чистая выручка %	1	200	0,20
Продолжение таблицы 2			
Краткосрочная финансовая задолженность / Общая сумма обязательств %	1	250	0,25
Доходность и эффективность		200	4
Прибыльность от основной деятельности %	4	350	1,40
Чистая прибыль/ Итого Активов %	4	200	0,80
Чистая прибыль / Собственный капитал %	4	200	0,80
Коэффициент покрытия процентных платежей	4	250	1
Показатели производительности		200	4
Изменения в чистой выручке%	4	500	2
Изменения в активах%	4	500	2
Примечание – Составлено автором на основании данных [4, 5]			

После оценки каждого коэффициента, производится его взвешенное умножение на соответствующий ему удельный вес. Затем, полученные оценки суммируются и делятся на тысячу, поскольку удельные веса были изначально выражены в тысячных долях. Таким образом, определяется оценка для каждого коэффициента.

Пример: $1 \cdot 250 / 1000 = 0,25$.

Для получения итоговой оценки по финансовым показателям необходимо сначала определить оценку для каждого коэффициента. Затем полученные оценки коэффициентов складываются для получения итоговой оценки по показателям. Для расчета итогового скоринг-балла по финансовым критериям умножаем итоговые оценки показателей на удельный вес каждого показателя и суммируем итоги всех показателей, полученный результат делим на тысячу. Решение: $((300 \cdot 2,50) + (300 \cdot 1,75) + (200 \cdot 4) + (200 \cdot 4)) / 1000 = (750 + 525 + 800 + 800) / 1000 = 2,88$

Получив оценку по финансовым критериям, для полноценного анализа необходимо также проанализировать нефинансовые данные с использованием системы оценки нефинансовых показателей, разработанной АО ДБ КЗИ банком, в соответствии с полученными данными.

Провели анализ оценки нефинансовых показателей в соответствии с методологиями, разработанными АО "ДБ КЗИ Банком". Результаты оценки приведены в Таблице 3.

Таблица 3 - Расчёт оценки по нефинансовым критериям

	Оценка	Удельный вес	Итоговая оценка
ОБЩЕЕ СОСТОЯНИЕ ФИРМЫ И АКЦИОНЕРОВ		400	1,4
Сроки просрочек по финансовым задолженностям за последние 3 года (у Фирмы)	1	100	0,1
Сроки просрочек по имеющимся финансовым задолженностям. (у Фирмы)	1	200	0,2
Сроки просрочек по финансовым задолженностям за последние 3 года. (У Учредителей (влиятельных))	1	100	0,1
Сроки просрочек по имеющимся финансовым задолженностям. (У Учредителей (влиятельных))	1	200	0,2
Репутация Фирмы и Учредителей на рынке	3	100	0,3
Отношения с нашим Банком	2	200	0,4
Кол-во обслуживающих Банков (включая и наш Банк)	1	100	0,1
СТРУКТУРА АКЦИОНЕРОВ		300	1,4
Опыт работы Учредителя/Учредителей	1	250	0,25
Количество изменений в роде деятельности Учредителя(влиятельного)/Учредителей	1	100	0,1
Срок торговой деятельности Фирмы	1	250	0,25
Соотношение общей рыночной стоимости активов к общей сумме обязательств.	2	400	0,8
Управляет ли Учредитель/Учредители Фирмой?	1	0	0
Имеется ли кто-либо опытный кто сможет вести бизнес без Учредителя(влиятельного)/Учредителей	1	0	0
ОФИС / ОБЪЕКТ		300	2,1
Состояние Рабочего Места/ Объекта и Собственность	1	450	0,45
Соблюдение денежного потока	3	250	0,75
Курсовые/ Паритет риски	3	150	0,45
Способность сбора дебиторской задолженности	3	150	0,45
Примечание – Составлено автором на основании данных [4, 5]			

*Расчетные значения были составлены в соответствии с методологией, разработанной АО ДБ КЗИ Банком.

Для проведения оценки нефинансовых критериев в рамках скорингового анализа фирмы используется информация о текущем положении фирмы и ее учредителей. Критерии для оценки нефинансовых показателей разделены на три группы, каждая из которых имеет свой

удельный вес влияния на общий скоринговый балл. Для каждой группы критериев определены соответствующие показатели и их коэффициенты веса.

Оценка каждой группы критериев рассчитывается путем взвешенного умножения веса каждого критерия на его соответствующий коэффициент, суммирования результатов и деления полученной суммы на тысячу. Расчетные значения приведены в Таблице 3.

Для расчета скоринг-балла по нефинансовым критериям итоговые оценки по каждой группе умножаются на их соответствующий коэффициент веса, после чего полученный результат суммируется и делится на тысячу.

Итоговые оценки по группам составляют 1,4, 1,8 и 2,1 с коэффициентами веса 400, 300 и 300 соответственно, то скоринг-балл рассчитывается по формуле: $((400*1,4) + (300*1,4) + (300*2,1)) / 1000 = (560+420+630) / 1000 = 1,61$.

Также при расчете скорингового балла по методу Дюрана в АО ДБ КЗИ банк, формы субъектов учитываются с учетом их категории. Категории форм субъектов включают малый и средний бизнес, а также корпоративный бизнес. В связи с нестабильной экономической ситуацией в Республике Казахстан, удельные веса показателей были определены следующим образом: для малого и среднего бизнеса удельные веса финансовых показателей составляют 0,3, а нефинансовых - 0,7; для корпоративного бизнеса удельные веса финансовых показателей составляют 0,4, а нефинансовых - 0,6.

В соответствии с Предпринимательским кодексом Республики Казахстан, можно утверждать, что фирма относится к категории малого или среднего бизнеса (МСБ). В связи с этим, при расчете скорингового балла для данной фирмы применяются удельные веса, где на финансовые показатели приходится 0,3, а на нефинансовые – 0,7.

Классификация фирм происходит на основе количества набранных баллов, которые используются для определения базовых кредитных лимитов и принятий решения для каждого клиента. Ниже представлена классификация фирм в зависимости от полученных баллов: если итоговый скоринговый балл находится в диапазоне от 1 до 1,4, то фирма относится к категории "AAA". Если итоговый балл находится в диапазоне от 1,4 до 1,8, то фирма относится к категории "AA". Если итоговый балл находится в диапазоне от 1,8 до 2, то фирма относится к категории "A". Если итоговый балл находится в диапазоне от 2 до 2,2, то фирма относится к категории "BBB". Если итоговый балл находится в диапазоне от 2,2 до 2,4, то фирма относится к категории "BB". Если итоговый балл находится в диапазоне от 2,4 до 2,6, то фирма относится к категории "B". Если итоговый балл находится в диапазоне от 2,6 до 2,8, то фирма относится к категории "CCC". Если итоговый балл находится в диапазоне от 2,8 до 3,2, то фирма относится к категории "CC". Если итоговый балл находится в диапазоне от 3,2 до 3,6, то фирма относится к категории "C". Если итоговый балл находится в диапазоне от 3,6 до 5, то фирма относится к категории "D".

По проведенному скоринговому анализу фирмы было получено значение оценки нефинансовых критериев, равное 1,61, и оценки финансовых критериев, равное 2,88, при удельном весе, где на финансовые показатели приходится 0,3, а на нефинансовые – 0,7. Для расчета итоговой оценки была использована методика Дюрана, в соответствии с определением АО ДБ КЗИ банка. Итоговая оценка составила 1,99, что относится к группе А.

Однако в процессе анализа компании было обнаружено, что она состоит из нескольких юридических лиц, а при дальнейшем исследовании выяснилось, что одна из ключевых

компаний, входящих в состав группы, столкнулась с временными ограничениями и арестами на своих банковских счетах. Данные ограничения и аресты не были учтены при анализе показателей компании. В связи с тем, что такие ограничения и аресты могут оказать негативное влияние на платежеспособность клиента, необходимо учитывать связанные риски банковских арестов и временных ограничений при принятии решений о кредитовании. В результате были внесены доработки в нефинансовые показатели банка (см. таблицу 4), а также проведена апробация для выработки предложений по улучшению данной ситуации.

Таблица - 4 Дополнения для расчета скорингового балла по нефинансовым критериям

Показатели ответственности	Оценки			
	1	2	3	4
Удельный вес 300				
Наложенные обременения (арест) на долю юридического лица.	Нет	На Группы компаний	На фирму	На группы компаний и на фирму
Арест на банковские счета	Нет	На Группы компаний	На фирму	На группы компаний и на фирму
Временное ограничение на выезд из РК	Нет	Со учредителя	Учредителю	Со учредителя и Учредителю
Запрет на регистрационные действия	Нет	На Группы компаний	На фирму	На группы компаний и на фирму
Запрет на совершение нотариальных действий	Нет	На Группы компаний	На фирму	На группы компаний и на фирму
Арест на имущество	Нет	Со учредителя	Учредителю	Со учредителя и Учредителю
Наличие просроченных налоговых обязательств	Нет	На Группы компаний	На фирму	На группы компаний и на фирму
Примечание – Составлено автором на основании проведенного исследования				

В результате внесения дополнений в качественные показатели, произошли изменения в структуре удельных весов общих показателей (см. таблицу 5).

Таблица - 5 Измененная структура удельных весов

Показатели	Удельный вес
Общее состояние фирмы и акционеров	300
Структура акционеров	200
Офис / объект	200
Показатели ответственности	300
Примечание – Составлено автором на основании проведенного исследования	

После добавленных изменений к нефинансовым показателям, оценки нефинансовых показателей изменились, и итоги оценки проведены в таблице 6.

Таблица - 6 Расчет нефинансовых показателей с модифицированным методом

Оценки	Удельный вес	Фирма А
--------	--------------	---------

Общее состояние фирмы и акционеров	300	1,40
Структура акционеров	200	1,40
Офис/объект	200	2,10
Показатели ответственности	300	1,85
Итоговая Оценка	1000	1,67
Примечание – Составлено автором на основании проведенного исследования		

Если провести расчет, то станет ясно, что итоговая скоринговая оценка изменилась с А - 1,99 до ВВВ - 2,03. Расчет проводился по следующей формуле: Итоговый скоринговый балл = $1,67*0,7+2,88*0,3=1,169+0,864=2,03$.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что фирма уже относится к другой классификации. Включение дополнительных нефинансовых показателей, связанных с наличием ограничений и арестов, привело к изменению оценки кредитоспособности заемщика. Учет таких ограничений, как арест на банковские счета, запрет на нотариальные и регистрационные действия, существенно влияет на оценку платежеспособности клиента. Таким образом, окончательные результаты оценки становятся более точными, что подчеркивает важность учета нефинансовых показателей при оценке итогового скорингового балла и при принятии решений нужно принимать соответствующие меры в соответствии с классификацией клиента.

Выводя из рассмотрения нефинансовых показателей, связанных с ограничениями и арестами, можно утверждать, что включение таких показателей в метод скорингового оценивания является крайне важным. Эти показатели позволяют оценить платежеспособность клиента более точно, что может помочь в принятии решений, связанных с кредитоспособностью заемщика. При анализе фирмы на платежеспособность, необходимо учитывать не только финансовые показатели, но и нефинансовые, такие как наличие арестов, запретов на некоторые действия и просроченных налоговых обязательств. Все эти факторы могут существенно влиять на оценку платежеспособности клиента. Учитывая все эти аспекты, можно добиться более точной и объективной оценки кредитоспособности заемщика и принимать соответствующие меры в соответствии с классификацией клиента. Таким образом, необходимо учитывать нефинансовые показатели при оценке итогового скорингового балла, чтобы получить более точные результаты и принимать более обоснованные решения в области кредитования.

Список источников

1. Айрис Джеймсон. Нефинансовые показатели при анализе платежеспособности компании. Corporate Finance Institute, 2021. <https://corporatefinanceinstitute.com/ru/resources/knowledge/finance/nefinansovye-pokazateli-pri-analize-platyeh-sposobnosti-kompanii/>
2. В. Ю. Колесников и А. Г. Попова, "Оценка финансовой устойчивости предприятия с использованием нефинансовых показателей", Экономический анализ: теория и практика, № 19(509), с. 68-77, 2020.
3. Алексеева, О. В., & Яковлева, Н. В. (2020). Роль нефинансовых показателей при оценке платежеспособности компаний. Сибирский финансовый журнал, (3), 95-104.
4. Методология анализа компании АО ДБ Казахстан-Зираат Интернешнл Банк, утвержденная 22.10.2015 г.
5. Финансовые данные фирмы А за 2021 г.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ИСЛАМДАНУ ПРОЦЕССИНЕН

Алмахын Диляра Азаматқызы

1 курс студенті, М.С.Нарикбаев атындағы КАЗГЮУ Университеті,

Қазақстан, қ. Астана

Ғылыми жетекші

Медешева Изатхан Белгөжақызы

т.ғ.к.

Аннотация: Қазақ халқының Исламдануы жан-жақты қарастыруды талап ететін күрделі процесс. Исламдануды процесс ретінде қарастыруда тіл-лингвистикалық кірігуі, оның тұрмыстағы қолданыстағы сөз тіркестері мен адам есімдерінде орын алуы, оның мән-мазмұны, қазақтың заң нормалары мен наным-сенімдері салыстырмалы саралауға алынды. Сонымен қатар, қазақ құрамына енетін “Алты Алаш” бірлік интеграциясы территориялық қана емес дін ортақтығы арқылы да біріге алады деген ой ұсынылды.

Кілт сөздер: Исламдану, тіл, заң, “Алты Алаш”, территория, интеграция.

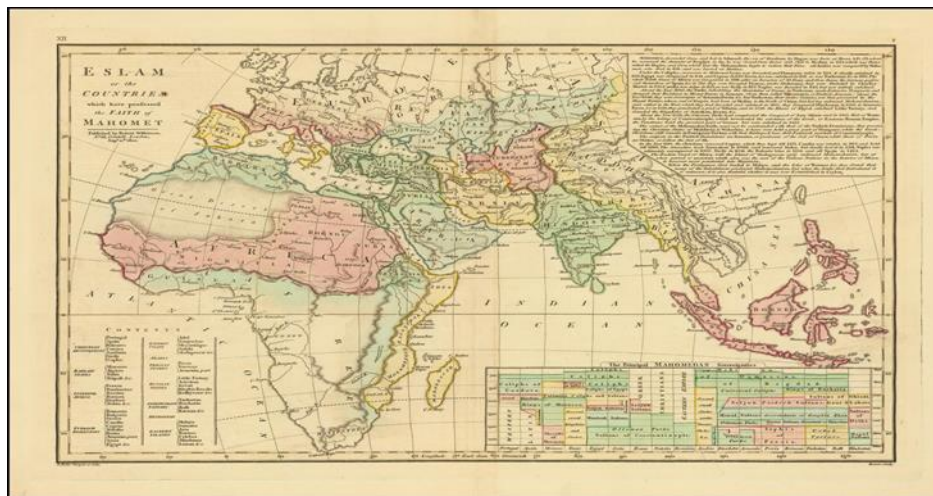
Кіріспе. Қазақ даласындағы Ислам дінінің таралуы зерттеулерде VIII ғасырдағы “Атлах шайқасынан” басталып, кейіннен Қазақ хандығы тұсында кеңінен таралғанын көрсетеді. Зерттеулер арасында Ислам дінінің таралу процессін қарастыратын 1804 жылы жарыққа шыққан ағылшын картографы Уилкинсонның картасы аса маңызды орын алады [2]. Бұл тарихи материал ислам дінінің таралуы туралы мол ақпарат береді, әрі оны хронологиялық және аймақтық бөлініспен қарастырады. Қазақ халқының Исламдану процессін қарастыруда тек картографиялық емес, тіл-лингвистикалық зерттеулер маңыздылығын да байқадық. Бұл бағытта 2010 жылы жарыққа шыққан Жұбатова Б.Н. “Құран Кәрім - қазақ фразеологиялық қорын байыту көздерінің бірі” [3] зерттеу жұмысы мен сол жылы жарияланған Ондасынов Н.Д. “Араб текті қазақ есімдері” [4] ғылыми мақалалары ерекше. Тақырыпты зерттеу барысында “Қазақтың көне әдет-ғұрып нормаларының ислам құқығымен сабақтас тұстары” [5] атты, 2019 жылы жарыққа шыққан ғылыми мақала тақырыпты қазақ заңдары тұрғысынан салыстыра саралауымызға ықпалдасты болды. Бейсенов Б.Қ., Игисенова А.Р. [6] “Шоқан Уәлихановтың діни ізденістері” мақаласы қазақ халқының Исламдану процессіндегі өзіндік ерекшелікті, өз кезегінде қазақтың алты Алашқа жақындығы мен олардың құрылтайшысы бола алу мүмкіндігі жайлы ой тудырды. Осы тұжырымға дәйек бола алатын, Алты Алаш пен қазақ саяси қатынастарын нығайту жолын ұсынатын 2021 жылы жарық көрген Жекенов Д. [7] мақаласы көне көзқарастарға жаңаша қарауға мүмкіндік беретін зерделеу деп қарастырамыз.

Мақала желісі [7], Алты Алаш идеясы Орта Азия түркі мемлекеттерінің синергиясы болып, Евро Одақ секілді саяси-экономикалық мықты қатыныстарға әкеледі.

Негізгі бөлім. 2018 жылы жарық көрген

“Ұлы Дала төсіндегі Ислам” [1] кітабы бойынша Орта Азия мен Қазақстан жеріндегі Ислам дінінің таралуы VI-VIII ғғ. орын алады. Орта Азия, атап айтқанда Жетісу өңірінде Ислам таратушыларының пайда болуы көрші жатқан Таң Империясын саясатына ұнамайды. Арабтардың Жетісу өңіріне енуін тоқтату мақсатында Таң Империясы, қолбасшы Гао Сянь Чжи маңына әскер жинап, Оңтүстік Қазақстан маңайына жібереді. Осының нәтижесінде сол кездегі әлсіреген Түркеш қағанатының қаласы Шаш Қытай әскерлерінен зардап шегеді де, түркештер арабтардан көмек сұрайды. Аталмыш оқиғалар Атлах шайқасының орын алуының алғы шарттары болып келеді. 751 жылы Шаш маңындағы Атлах деп аталып кеткен жерде араб әскері

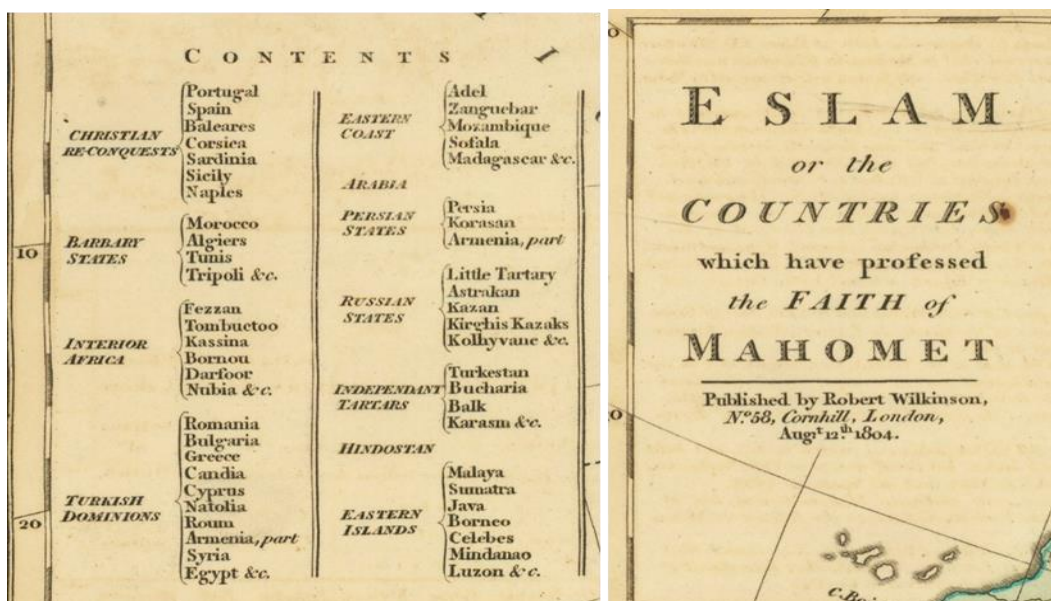
мен қытай әскері бес күнге созылған ұрыс жүргізеді, сол ұрыстың нәтижесін қарлұқтар бекітіп, қытай әскері біржола Жетісу өңірінен қуылады [1]. Гао Сянь Чжи қолбасшы қалған әскерімен қайта Қытайға қашып, Талас өңірінде Ислам дінінің таралуы басталып кетеді.

1-сурет

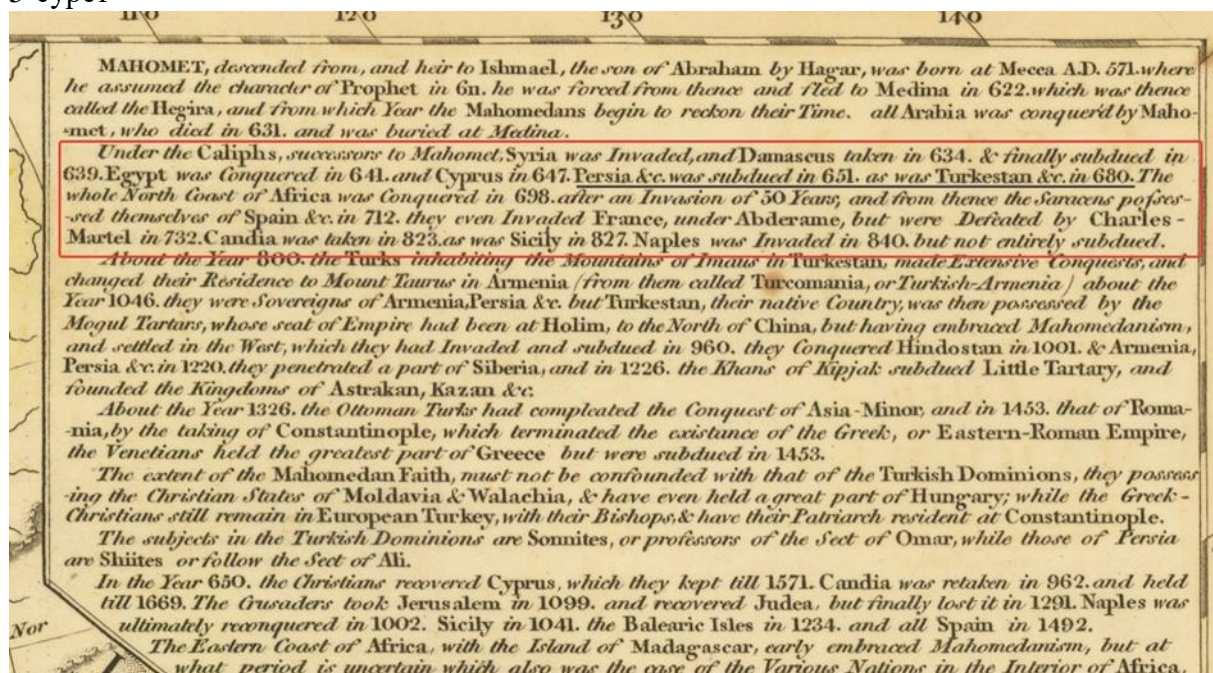
2-сурет

3,4-сурет (солдан оңға қарай)

Жоғарыда көрсетіліп өткен 1,2,3,4-суреттер Ислам дінінің таралу картасы. Ағылшын картографы Роберт Уилкинсонның [2] “Атлас классикасында” пайда болған карта 1804 жылы Лондон қаласында жарық көрген болатын. Картада Ислам дінінің таралуы 600-ші жылдан басталып, таралу аймақтары мен мемлекеттер бойынша кестеде көрсетілген. 2-суретте Қазақ халқының территориясы аймағы “Kirjak”, “Kirghis Kazaks”, “Turkestan” деп бейнеленген. Түркістан аймағы мен жалпы қазақ территориясы 680 жылдан бері қарай Ислам дінінің таралу аймағына айналған. Оған тікелей дәлел картаның “тарихи шолу” анықтамасы (5-сурет).

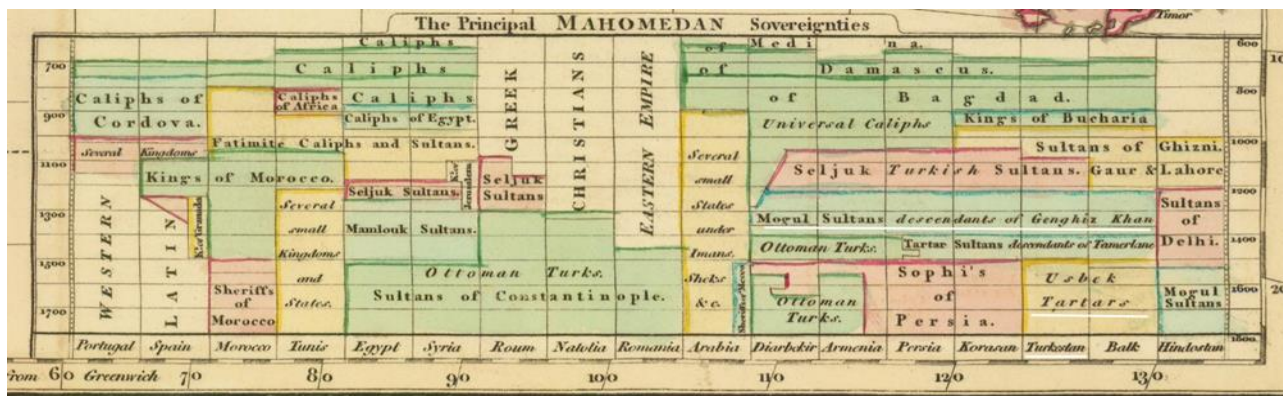
5-сурет

“Under the Caliphs, successors to Mahomet, ... Persia &c. was subdued in 651. as was Turkestan &c. in 680 ... ”

“Халифалар кезінде, Мұхаммед(с.а.у) мұрагерлері, ... Персия және т.б. 651 жылы жаулап алынды, сонымен қатар бұл Түркістанда және т. б. 680 жылы болды...”

Картаның тарихнамасында айтылғандай алғашқы Ислам дінінің қазақ жерінде таралуы VI-VIII ғғ. аралығындағы уақытты алған. Кейінгі уақыт аралығы кезінде де Исламдану процесі тоқтамай үздіксіз халық арасында жалғаса берген.

6-сурет

6-суретке назар аударатын болсақ, 1200-1800 жж. аралығында өзіміздің тарихымызға тікелей қатысты “Mogul Sultans descendants of Genghis Khan”(Моғол сұлтандары, Шыңғыс ханның ұрпақтары), “Turkestan”, “Uzbek Tartars”(Көшпелі өзбектер) деген секілді аймақ, мемлекет атауларын байқай аламыз. Аталмыш карта тек қана Ислам дінінің таралу тенденциясын көрсетіп қана қоймай, қазақ халқының дүниежүзі картасында бар екеніне, тарихи аренада маңызды орын алатынын көрсетеді.

Қазақ халқының Исламдану процесі тек қана діннің таралуы немесе оның қолданысқа кіріп, мемлекеттік дін атануынан ғана емес, тілдік яғни лингвистикалық өзгерістермен де сипатталады. Қазіргі таңда қазақ тілінде біз қолданып жүрген сөздердің түп тамыры Ислам дінінің киелі кітабы Құран Кәрімде жатыр. Араб тілінде айтылып қолданылып жүрген сөздер кейіннен қазақ тіліне сіңісіп кеткен. Мәселен, араб тіліндегі “الجماعة” немесе “جماعة” сөздері оқылуы мен айтылуы бойынша сәйкесінше “jamaa(h)‘a” немесе “al-jamaa‘a” болатын болса, қазақ тілі қолданысында бұл “жамағат” “әл-жамағат” ұғымдарын білдіреді. Жалпы “жамағат” сөзінің мағынасы “мұсылман қауымы, мұсылмандар” болатын болса, қазақ тілінде бұл сөздер “қауым”, “халық”, “қоғамдастық” деген мағынаны білдіреді. “Бәрекелді” деген сөз де Ислам дінінен келген болатын, “بارك الله فيك” яғни “bāraka allahu fīyaku” сөзінің тікелей аудармасы “құдай жарылқасын” деген мағынаны білдіреді, сонымен қатар “شفاء” “shifaa” “шипа” сөзі қазақ тілінде де шипа, ем деген мағынаны білдіреді. Осындай тікелей Құранмен таралып қазақ қолданысына кіріп кеткен сөздер саны саналмас, қарапайым ғана сәлемдесу сөздерінің (ассалаумағалейкум) өзі де Ислам дінінің таралуы мен араб тілінің таралуымен тікелей байланысты. Жұбатова Б. зерттеуі бойынша, қазақ тілінде кеңінен таралған одағай сөздер, тұрақты сөз тіркестері Құран Кәрімнен меңгеріліп, қазақ тілінің фонетикалық заңдылықтарына бағынған және жаттығы сезілмейтін болып кеткен. Мысалы, “бәрака ’аллаһу фӯки/бәрака «берекет берсін»”, “астапыралла/астапыралда сөзі де ’истағфара ’Аллаһу «Алла сақтасын»”, “ассалаумағалейкүм ’ассаләму ‘аләйкүм «сізге сәлем, саулық/берсін/»” секілді сөздердің тіл қолданысында кеңінен таралуы [3]. Осылайша күнделікті қолданыс сөздерінің көпшілігінің шығу тегі киелі Құран Кәрім екеніне көзіміз жете алады. Сонымен қоса ел арасында көп таралған қазақ хандары мен Алаш зиялыларының есімдерін қарастыра кетсек, біршама есімнің Ислам дініне қатысты екенін таба аламыз.

1-кесте

Арабша жазылуы	Айтылуы	Мағынасы	Арабша жазылуы	Айтылуы	Мағынасы
ابوالحی	Абу-л-хай	абу-қар.; хай-тіршілік	احمد	Ахмет (Ахмат)	мақтаулы
قاسم	Қасим	бөлуші, ортақтасушы (қайғыға)	على	Әли	биік, жоғары, зор; (Әли+хан)
طاهر	Таһир	таза, бұзылмаған, мінсіз, адал	يعقوب	Иа куб(Жақып)	табанды, қарсылық білдіретін, үндемейтін

اسم	Исм(Есім)	ат, аты, атау;	مصطفى	Мұстафа	таңдалған, сайлап алынған
توكل	Тауаккул (Тәуекел)	батылдық, бел байлағандық, қайраттылық	خليل	Хәлел	сүйікті; дос тамыр, ашына
حق نظر	Хаққназар	хаққ — қар. حق ; назар — қар. نظر	الياس	Илиас	Құдайдан келген
سلطان	Сұлтан	өкімет, үстемдік, билеп тұрушылық	اخالص	Ихлас	адалдық, таза жүректілік, шынайылық

Арабша жазылуы Айтылуы Мағынасы Арабша жазылуы Айтылуы Мағынасы
 ابوالحی Абу-л-хай абу-қар.; хай- тіршілік احمد Ахмет (Ахмат) мақтаулы قاسم Қасим бөлуші,
 ортақтасушы (қайғыға) علی Әли биік, жоғары, зор; (Әли+хан)
 طاهر Таһир таза, бұзылмаған, мінсіз, адал يعقوب Иа куб(Жақып) табанды, қарсылық білдіретін, үндемейтін
 اسم Исм(Есім) ат, аты, атау; مصطفى Мұстафа таңдалған, сайлап алынған
 توكل Тауаккул (Тәуекел) батылдық, бел байлағандық, қайраттылық خليل Хәлел сүйікті; дос тамыр, ашына
 حق نظر Хаққ назар хаққ — қар. حق ; назар — қар. نظر الياس Илиас Құдайдан келген
 سلطان Сұлтан өкімет, үстемдік, билеп тұрушылық اخالص Ихлас адалдық, таза жүректілік, шынайылық

Кестеде көрсетілген есімдердің барлығының мағынасы Ислам дінінен алынған, бұл жерде шағын ғана адам аттары болса да Оңдасыновтың “Араб текті қазақ есімдері” кітабында 100-ден астам есімнің шығу тегі бар [4]. Осылайша қазақ халқының Исламдану процесі тек дін таралуы ғана емес, тілдік интеграция арқылы да жүріп отырғанын байқаймыз.

Исламдану процессін қарастыруға мүмкіндік берген келесі саралау, бұл қазақ заңдары мен Ислам дінінің байланысы хақында. Қазақ хандығы құрылған уақытқа қарай Ислам діні халық арасында таралып, елді ұйыту-біріктіру шартына ие бола бастаған. Шыңғысхан кезінен бері келе жатқан “Ясы” яки “Жасақ” заң жинақтары өз күшін жоғалтпаса да, діннің таралуымен жамағат “Ясы”-ға қарағанда Шарифат заңдарымен жүріп-тұруды әдетке айналдыра бастаған. Қазақ хандарының заң жүйесінің Исламдануының өзі - біз үшін де, сол заман адамдары үшін де таңқаларлық жаңалық болған жоқ. Дала заңдары “Қасым ханның қасқа жолы”, “Есім ханның ескі жолы” және әз-Тәуке ханның “Жеті жарғысы” Шарифат заңдарының толық көшірмесі болмаса да, сол кездегі Исламдану процессіне сай болды. Мұны Илесбеков Б., Анарбаев Н., Маукен Н. [5] зерттеу жұмыстарына негізделіп Жеті Жарғы заңының Ислам дінімен сабақтастығын қарастырсақ орынды болмақ. «Қанға-қан, мертiктiргенi үшiн сондай мертiктiру арқылы кек алынсын» [5, 61-64 бб.] Тәуке ханның Жеті Жарғысында мертiккен адам үшiн құн төлеу керектiгi туралы айтылған, ол құн айыпталушының өмiрi не болмаса мал күйiнде төленуi қажет, мәселен “1000 қой” бағасы. Бұндай жаза Құран Кәрім үкiмiнен шыққан болатын «Тәуратта оларға мына үкiмдi жаздық: Жанға жан (нақақтан-нақақ кiсi өлтiргендi өлiм

жазасына бұйыру), көзге көз (нақақтан-нақақ көз шығарғанның көзін шығару), мұрынға мұрын (нақақтан-нақақ мұрын бұзғанның мұрнын бұзу), құлаққа құлақ (нақақтан-нақақ құлақ кескеннің құлағын кесу), тіске тіс (нақақтан-нақақ тіс сындырғанның тісін сындыру) және сол сияқты жарақаттаудың барлық түрінде осылай бірге-бір қысас жасалады. Ал кімде-кім қысас жасап кек алмай-ақ кешірім етсе, бұл ол үшін күнәларының өтемі болады. Кімде-кім Алланың түсіргенімен үкім шығармаса, міне, солар нағыз залымдар» [5, 62 бб.]. Құнның барынша көп болуы, жазаның қатал болуы қылмыстың қайталанбасына кепіл бола алған. Бұл сол кездегі қазақ халқының Исламданғанын және белгілі-бір сабақтастық орын алғанын байқай аламыз. Мысалы, құнның арабтарға бағалы түйеден қазаққа бағалы қой мал-мүлкіне ауысуы. Сонымен қатар, Қазақ халқының Исламдануы туралы Шоқан Уәлихановтың ойын қарастыра кетсек: «Халық отқа табынып, ал бақысылар болса, жын-перілермен қоса мұсылмандардың періштелерін де шақырып, Аллаһты да мадақтады. Осылай екі дінді араластыра табыну ешқандай қайшылыққа жатпаған, қазақтар екеуін де қосып ұстанған» [6, 87-88 бб.]. Қазақ қоғамында “жеті нан”, “аластау”, “тәңір” деген сөзді “Аллаһ” сөзімен қатар қолдану, “адыраспанмен аластау”, “әруақтарға табыну” секілді заттар Тәңіршілдіктен келіп Ислам дінімен сабақтасып кеткен. Мысалы “жұма күні жеті нан пісіру” дәстүрі бұл екі діннің бірігіп әдет пен нормаға айналуы. Бұл бір жағынан қазақ халқының Исламдану процесін көрсетсе, бір жағынан өзіндік көне салт-дәстүр жолын байқатады.

Қазақ даласындағы Исламдану процесін зерделеген картографиялық, тіллингвистикалық, заң-құқықтық нормалар сабақтастығына арналған зерттеулерді, Жекенов мақаласындағы “Алты Алаш” интнграцисының геосаяси маңызы туралы ойымен шендестіре қарастырсақ. Жекенов пайымдауынша түркілік бірлестік “Алты Алаш” геосаяси одағы экономика, саясат пен мемлекет дамуы үшін аса маңызды [7, 21-23]. Алайда “Алты Алаш” бірлігі тек қана территория немесе туыстық дегенді білдірмейді, ол сонымен қатар Ислам дінінің ортақтығымен біріге алады. Ортақ тарих, дін, аймақ, туыстық Алаш халықтары үшін елеулі. Оның ішінде атап өтуге тиістісі - дін бірлігі. Халықаралық Одақтарды құру және олардың құрамында болу мемлекет саясаты үшін аса маңызды стратегия болып табылады. Еуропалық Одақ, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің ассоциациясы секілді ұйым-бірлестіктердің түп тамыры тарих пен дінге келіп тіреледі. Сондықтанда Алты Алаштың басын қосу міндетті дүние, Орталық Азия елдері тек қана территория мен ортақ тарих немесе тіл ұқсастығы жағынан ғана емес, сол елдердегі діннің ортақтығымен біріге алады.

Қазақ халқының Исламдану процесі қазақ қоғамындағы ислам дінінің орнын айқындайды. Қазақстан Орталық Азия елдерін - “Алты Алашты” жинауда, құрылтайшы болуда маңызды роль ойнай алады деп тұжырымдаймыз. Орталық Азия мемлекеттері кіретін ұйым бар, ол - Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы, дегенімен біз бұл ұйымды Алты Алаш синергиясы ретінде қарастыра алмаймыз. Бұл ұйымды Алты Алаш емес КСРО артынан қалған ұйым ретінде қарастырған жөн санаймыз.

Қорытынды. Қазақ даласының Исламдану процесі біздің тұрмыс тіршілігіміз ғана емес, адамға ат қою, есімдердің мән-мазмұнында жатыр. Лингвистикалық зерттеулермен қатар, картографиялық зерттеулерде орын алған. Шариаттың қазақтың заң нормаларына оң әсер етуінен көрініс тапқан. Бірақ бұл толықтай “арабтанып” кету немесе қазаққа, түркі еліне тән барлық ерекшелікті жойып, орнын басып алу емес, керісінше қазақ қоғамымен интеграцияланған ерекше сипатта жүрген.

Зерттеуімізде сол ерекше сипаттылықты, яғни Қазақ халқының Исламдану процесі Алты Алаш интеграциясының ұтымды жақтары болып табылатынын зерделей алдық. Географиялық тұрғыдан екі отырықшы “империялар” Қытай мен Ресей ортасында орныққан еліміз үшін, қазақ халқының тарихы мен оның Исламдану процесі “Алты Алаш” бауырластығымызды сақтау мен

өзара ықпалдастығымызды дамыту мүмкіндіктерімізді көрсетеді. Бүгінгі жаһандану заманында бұл маңызды мәселе деп ұғынамыз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан мұсылман діни басқармасы. (2018). Ұлы Дала төсіндегі Ислам (12- 13 бб). Астана.
2. Wilkinson, R. (1804). Eslam or the Countries which have professed the Faith of Mahomet. London.
<https://www.raremaps.com/gallery/detail/91143/eslam-or-the-countries-which-have-professed-the-faith-of-mah-wilkinson>
3. Жұбатова, Б.Н. (2010). Құран Кәрім - қазақ фразеологиялық қорын байыту көздерінің бірі (108-116 бб). Нұр-Мүбарак: Исламтану және араб филологиясы мәселелері. Халықаралық ғылыми - тәжірибелік конференция материалдары.
4. Оңдасынов, Н.Д. (2010). Араб текті қазақ есімдері. Алматы: «Білім», 2010, - 120 б.
5. Илесбеков, Б., Анарбаев, Н. & Маукен, Н. (2019). Қазақтың көне әдет-ғұрып нормаларының ислам құқығымен сабақтас тұстары. // ҚазҰУ Хабаршысы. Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы. №3 (69), 61-67 бб.
6. Бейсенов, Б.Қ., Игисенова, А.Р. (2011). Шоқан Уәлихановтың діни ізденістері. // ҚазҰУ Хабаршысы. Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы. № 1 (36), 87-89 бб.
7. Жекенов, Д. (2021). Қазақ көшбасшыларының геосаяси тұжырымдары мен ойлары және оларды зерттеудегі жаңашы көзқарас. ҚазҰУ Хабаршысы. Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы №4 (96), 21-23 бб.

“Международный научный журнал АКАДЕМИК”

№ 3 (218), 2023 г.

МАЙ, 2023 г.

**В авторской редакции
мнение авторов может не совпадать с позицией редакции**

Международный научный журнал "Академик". Юридический адрес:
М02Е6В9, Республика Казахстан, г. Караганда

Свидетельство о регистрации в СМИ: KZ12VPY00034539 от 14 апреля 2021 г. Журнал
зарегистрирован в комитете информации, министерства информации и общественного развития
Республики Казахстан, регистрационный номер: KZ12VPY00034539

Web-сайт: www.journal-academic.com

E-mail: info@journal-academic.com

